

স্নাতক মহলাৰ
পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ ষাণ্মাসিক

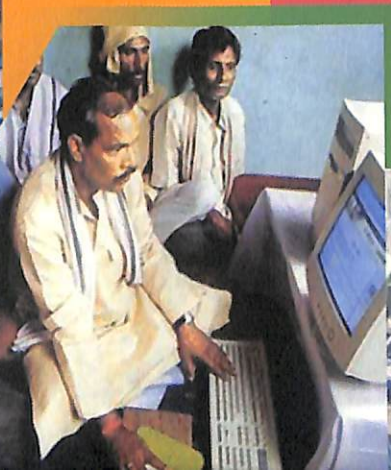
ডিব্ৰুগড় বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতক মহলাৰ বাৰ্জনীতি বিজ্ঞান
বিভাগৰ পঞ্চম ষাণ্মাসিকৰ সাধাৰণ আৰু ষষ্ঠ ষাণ্মাসিকৰ
সম্মান বিষয়ৰ পাঠ্যক্ৰমৰ ভিত্তিত যুগুত কৰা গ্ৰন্থ

ভাৰতৰ গ্ৰামোন্নয়ন

(ভাৰতৰ গ্ৰামোন্নয়নৰ প্ৰশাসন)

নবীন গোহাঁই
ড° দীপেন দাস

সূচীপত্ৰ

প্ৰথম অধ্যায় :

৯—৭৬

ভাৰতৰ গ্ৰামোন্নয়ন

(Rural Development)–

◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ অৰ্থ, সংজ্ঞা— ৯ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ প্ৰকৃতি— ১২ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ পৰিসৰ/দিশ— ১৪ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ উদ্দেশ্য— ১৭ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ তাৎপৰ্য/গুৰুত্ব— ২০
◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ কৌশল— ২৭ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ দিশত ভাৰতৰ কৌশল— ২৮ ◊ ভাৰতত
গ্ৰহণ কৰা কৌশলসমূহ— ৩০ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন কৌশলৰ মূল্যায়ন— ৩২ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন
আঁচনিৰ আৰ্শ্বোদাহ— ৩৪ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন কৌশলৰ প্ৰাথমিক চৰ্ত— ৩৬ ◊ কৃতকাৰ্যতা—
৩৯ ◊ পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনাৰ সময়ছোৱাৰ গ্ৰামোন্নয়নৰ কৌশল— ৪০ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ
অধ্যয়ন পদ্ধতি / দৃষ্টিভঙ্গী— ৪৪ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ বিভিন্ন দৃষ্টিভঙ্গী— ৪৪ ◊ সামহিক
উন্নয়ন আঁচনিৰ দুৰ্বলতা— ৪৭ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ ঐতিহাসিক পশ্চাদভূমি— ৬১ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ
ইতিহাসৰ পৰ্যায়— ৬২ ◊ প্ৰাৰম্ভিক পথ প্ৰদৰ্শন প্ৰচেষ্টাৰ পৰ্যায়, পৰীক্ষাৰ পৰ্যায়— ৬৩
◊ নতুন নীতি অৱলম্বন আৰু প্ৰশাসনীয় পৰ্যায়— ৬৯

দ্বিতীয় অধ্যায় :

৭৭—১২২

গ্ৰামোন্নয়নৰ প্ৰশাসনীয় গাঁঠনি

(Administrative setup of rural development)–

◊ কেন্দ্ৰীয় পৰ্যায়ৰ প্ৰশাসনীয় গাঁঠনি— ৮০ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন বিভাগ— ৮১ ◊ ভূমি সম্পদৰ
বিভাগ— ৮৪ ◊ খোৱা পানী যোগান বিভাগ— ৮৬ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন মন্ত্ৰণালয়ৰ অধীনস্থ
স্বায়ত্ব শাসিত সংস্থা— ৮৮ ◊ CAPART— ৯০ ◊ ৰাজ্যিক পৰ্যায়ৰ প্ৰশাসনীয় গাঁঠনি—
৯৫ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন মন্ত্ৰণালয়ৰ লগত জড়িত ৰাজ্যিক সংস্থাসমূহ— ৯৬ ◊ জিলা পৰ্যায়ৰ
প্ৰশাসনীয় গাঁঠনি— ৯৮ ◊ জিলা গ্ৰামীণ বিকাশ অধিকৰণ— ৯৯ ◊ জিলা প্ৰশাসনত
উপায়ুক্তৰ ভূমিকা— ১০০ ◊ খণ্ড পৰ্যায় বা আঞ্চলিক পৰ্যায়— ১০৫ ◊ গ্ৰামোন্নয়নত
খণ্ড উন্নয়ন বিষয়াৰ দায়িত্ব আৰু ভূমিকা— ১০৭ ◊ গ্ৰামীণ পৰ্যায়— ১১৫ ◊ গ্ৰামীণ
পৰ্যায়ৰ চৰকাৰী কাৰ্যকৰী সংগঠন— ১১৬ ◊ গ্ৰামীণ বেচৰকাৰী সংগঠন— ১১৭

তৃতীয় অধ্যায় :

১২৩—২৪৩

পঞ্চায়তী-ৰাজ আৰু গ্ৰামোন্নয়ন

(Panchayati Raj and Rural Development)–

◊ পঞ্চায়তীৰাজৰ বিকাশত বৰঙণি যোগোৱা অনুষ্ঠান আৰু কমিটি— ১২৩ ◊ বলৱন্ত ৰায়
মেহতা কমিটিয়ে আগবঢ়োৱা পৰামৰ্শাৱলী— ১২৬ ◊ অশোক মেহতা কমিটি—
১২৯ ◊ ৰাজীৱ গান্ধীৰ প্ৰচেষ্টা— ১৩১ ◊ সংবিধানৰ ৭৩ তম সংশোধনীৰ সমালোচনা—
১৩৩ ◊ গণতান্ত্ৰিক বিকেন্দ্ৰীকৰণ— ১৩৫ ◊ পঞ্চায়তী-ৰাজ অনুষ্ঠানৰ ভূমিকা—
১৪৩ ◊ পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ মৌলিক উপাদান— ১৪৪ ◊ পঞ্চায়তী ৰাজ অনুষ্ঠানৰ

ভূমিকা— ১৪৬ ◊ সংবিধানৰ ৭৩ তম সংশোধনী আইন— ১৫৪ ◊ বাধ্যতামূলক
ব্যৱস্থাসমূহ— ১৫৯ ◊ গ্ৰাম সভাৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য— ১৬১ ◊ ৭৩ তম সংবিধান
সংশোধনে পঞ্চায়ত ব্যৱস্থালৈ আনিব খোজা কিছুমান উল্লেখযোগ্য দিশ— ১৬২
◊ পঞ্চায়তীৰাজ আইন অধীনত গ্ৰামসভাৰ ব্যৱস্থা থকা দফাসমূহ— ১৬৩ ◊ স্বেচ্ছাসেৱী
বেচৰকাৰী সংগঠনৰ ভূমিকা— ১৬৮ ◊ NGO বিলাকৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ— ১৭১ ◊ বেচৰকাৰী
সংগঠনৰ শ্ৰেণীকৰণ— ১৭৪ ◊ চৰকাৰী সংগঠনৰ তুলনাত বেচৰকাৰী সংগঠনৰ সুবিধা—
১৭৫ ◊ গ্ৰাম্য উন্নয়নত অনা-চৰকাৰী সংগঠনৰ ভূমিকা— ১৭৬ ◊ বেচৰকাৰী সংগঠনৰ
কিছুমান সমস্যা— ১৮০ ◊ ভাৰতবৰ্ষৰ গ্ৰামোন্নয়নৰ কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ বেচৰকাৰী সংগঠন—
১৮১ ◊ আত্ম-সহায়ক গোট— ১৯০ ◊ আত্ম-সহায়ক গোটৰ অৰ্থ— ১৯২ ◊ আত্ম-সহায়ক
গোটৰ লক্ষ্য— ১৯৩ ◊ আত্মসহায়ক গোটৰ গুৰুত্ব— ১৯৪ ◊ তাল আত্মসহায়ক গোটৰ
বৈশিষ্ট্য— ১৯৫ ◊ আত্মসহায়ক গোটৰ বিকাশৰ স্তৰ— ১৯৬ ◊ আত্ম-সহায়ক গোটৰ
প্ৰকাৰ— ১৯৮ ◊ আত্ম-সহায়ক গোট আৰু মহিলা— ২০০ ◊ আত্মসহায়ক গোট আৰু
বেঙ্গ সহযোগী আঁচনি— ২০৩ ◊ আত্ম-সহায়ক গোটৰ উন্নয়নত সহায়কাৰী অনুষ্ঠান—
২০৬ ◊ গ্ৰামোন্নয়নত নাৰী— ২০৯ ◊ গ্ৰামোন্নয়নত নাৰীৰ অংশগ্ৰহণৰ গুৰুত্ব আৰু ভূমিকা—
২১০ ◊ কৃষিক্ষেত্ৰত মহিলাৰ অংশগ্ৰহণৰ কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য— ২১৫ ◊ বিভিন্ন
বৃত্তিত নিয়োজিত মহিলাৰ অৱদান— ২১৬ ◊ গ্ৰামোন্নয়ন আঁচনিৰ কিছুমান অসুবিধা—
২২০ ◊ গ্ৰামোন্নয়নত জনসাধাৰণৰ অংশ গ্ৰহণ আৰু সহযোগিতা— ২২৩ ◊ জনসাধাৰণৰ
অংশ গ্ৰহণৰ অৰ্থ আৰু সংজ্ঞা— ২২৪ ◊ জনসাধাৰণৰ অংশ গ্ৰহণৰ প্ৰকাৰ—
২২৭ ◊ প্ৰশাসনত জনগণৰ অংশ গ্ৰহণৰ আৰ্হি নিৰ্ধাৰক/ধৰণ— ২২৯ ◊ প্ৰশাসনত
নাগৰিকৰ অংশ গ্ৰহণৰ সমস্যা— ২৩২ ◊ প্ৰশাসনত নাগৰিকৰ বৰ্ধিত অংশগ্ৰহণৰ বাবে
পৰামৰ্শাৱলী— ২৩৫ ◊ জনসাধাৰণৰ অংশ গ্ৰহণৰ গুৰুত্ব— ২৩৭

চতুৰ্থ অধ্যায় :

২৪৪—৩৩৬

গ্ৰামোন্নয়নৰ আঁচনিসমূহৰ বিশ্লেষণাত্মক আলোচনা

(An Analysis of Rural Development Programmes)–

◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ যোজনা বা প্ৰকল্পসমূহ— ২৪৫ ◊ সংহত গ্ৰাম্য উন্নয়ন আঁচনি— ২৪৬
◊ ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰাম্য নিয়োগ প্ৰকল্প— ২৫৩ ◊ গ্ৰাম্য যুৱকসকলৰ আত্মসংস্থাপনৰ বাবে প্ৰশিক্ষণ—
২৫৮ ◊ গ্ৰামাঞ্চলৰ মহিলা আৰু শিশুৰ বিকাশ— প্ৰকৃতি আৰু পৰিসৰ— ২৬৩ ◊ গ্ৰামীণ
এলেকাৰ মহিলা আৰু শিশুসকলৰ উন্নয়ন আঁচনিখনৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ— ২৬৬ ◊ জৱাহৰ
ৰোজগাৰ যোজনা— ২৬৮ ◊ ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত JRY আঁচনিখন— ২৭১ ◊ বিফলতাৰ
কাৰণসমূহ— ২৭২ ◊ নিয়োগ নিশ্চিত আঁচনি— ২৭৩ ◊ আঁচনিখনৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ
বৈশিষ্ট্যসমূহ— ২৭৪ ◊ ইন্দিৰা আৱাস যোজনা— ২৭৬ ◊ হিতাধিকাৰীসকলৰ বাছনিৰ ক্ষেত্ৰত
অগ্ৰাধিকাৰ— ২৭৮ ◊ যথাযোগ্য নিৰ্মাণ কৌশল আৰু স্থানীয় সম্পদ— ২৮১ ◊ IAY ৰ
ৰূপায়ণত স্বচ্ছতা— ২৮৫ ◊ জিলা গ্ৰামোন্নয়ন অধিকৰণলৈ কেন্দ্ৰীয় সাহায্য দিয়াৰ

ব্যৱস্থা— ২৮৬ ◊ স্বৰ্ণজয়ন্তী গ্ৰাম স্বৰ্বোজ্জগাৰ যোজনা— ২৮৮ ◊ স্বৰ্বোজ্জগাৰ যোজনাৰ
 প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ— ২৯৩ ◊ ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰামীন নিয়োগ নিশ্চিত আইন, (২০০৫)—
 ২৯৫ ◊ ২০০৫ চনৰ ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰামীন নিয়োগ নিশ্চিত আইনৰ অধীনৰ ব্যৱস্থাসমূহ—
 ২৯৬ ◊ ৰাজ্য চৰকাৰে বহন কৰিবলগীয়া ব্যয়— ৩০২ ◊ গ্ৰামীন নিয়োগ নিশ্চিত আঁচনিখনৰ
 ন্যূনতম বৈশিষ্ট্যসমূহ — ৩০২ ◊ সম্পূৰ্ণ গ্ৰামীন ৰোজগাৰ যোজনা— ৩০৫ ◊ কেন্দ্ৰীয়
 চৰকাৰৰ সম্পদ বিতৰণৰ নিয়মসমূহ— ৩০৬ ◊ সম্পূৰ্ণ গ্ৰামীন ৰোজগাৰ যোজনাৰ মূল
 বৈশিষ্ট্যসমূহ— ৩০৭ ◊ ৰাষ্ট্ৰীয় সামাজিক সাহায্য কাৰ্যসূচী— ৩১১ ◊ আঁচনি ৰূপায়ণ, তদাৰক
 আৰু মূল্যায়ন— ৩১৩ ◊ প্ৰকল্পৰ ৰূপায়ণ— ৩১৬ ◊ ৰূপায়ণৰ বাবে আঁচনি—
 ৩১৭ ◊ স্থানীয়/গাঁও পৰ্যায়ত আঁচনি ৰূপায়ণ— ৩২০ ◊ আঁচনি ৰূপায়ণৰ বাবে স্বচ্ছতা—
 ৩২১ ◊ আঁচনি তদাৰক ব্যৱস্থা— ৩২২ ◊ প্ৰকল্প মূল্যায়ন — ৩২৬ ◊ মূল্যায়নৰ পদ্ধতিগত
 সমস্যাবোৰ— ৩২৭ ◊ মূল্যায়নৰ মাপকাঠি— ৩২৯ ◊ মূল্যায়নৰ দৃষ্টিভঙ্গী—
 ৩৩০ ◊ মূল্যায়নৰ ব্যৱহাৰ — ৩৩৬

পঞ্চম অধ্যায় :

৩৩৭—৪২৫

গ্ৰামোন্নয়নৰ সমস্যাবলী

(Problems of Rural Development) –

◊ দৰিদ্ৰতাৰ সমস্যা— ৩৩৭ ◊ দৰিদ্ৰতা নিৰ্ধাৰণৰ পদ্ধতি— ৩৩৮ ◊ দৰিদ্ৰতাৰ প্ৰকাৰ—
 ৩৩৯ ◊ দৰিদ্ৰতাৰ কাৰণ— ৩৩৯ ◊ দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণৰ বাবে গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া ব্যৱস্থাবলী—
 ৩৪৪ ◊ কেইখনমান উল্লেখযোগ্য আঁচনি— ৩৪৬ ◊ নিবনুৱাৰ সমস্যা আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ
 নিয়োগনীতি— ৩৫২ ◊ ভাৰতৰ নিবনুৱা সমস্যাৰ বহল বিভাজন— ৩৫৩ ◊ নিবনুৱাৰ
 প্ৰকাৰ— ৩৫৫ ◊ ভাৰতৰ নিবনুৱা সমস্যাৰ পৰিসৰ আৰু প্ৰকৃতি— ৩৫৭ ◊ নিবনুৱা সমস্যাৰ
 কাৰণসমূহ— ৩৬১ ◊ নিবনুৱা সমস্যা দূৰীকৰণৰ উপায়— ৩৬৫ ◊ পৰিকল্পনা বিশেষে নিবনুৱা
 সমস্যা দূৰীকৰণৰ চৰকাৰী ব্যৱস্থাপনা— ৩৬৬ ◊ নিয়োগৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা বিশেষ আঁচনি—
 ৩৬৭ ◊ নিৰক্ষৰতা— ৩৭৩ ◊ ভাৰতত নিৰক্ষৰতাৰ কাৰণসমূহ— ৩৮১ ◊ প্ৰতিকাৰৰ উপায়—
 ৩৮৩ ◊ নিৰক্ষৰতা হ্ৰাস কৰাৰ বাবে চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা ব্যৱস্থাসমূহ— ৩৮৪ ◊ গ্ৰাম্য ঋণ—
 ৩৯১ ◊ ভাৰতবৰ্ষত গ্ৰাম্য ঋণৰ ক্ষেত্ৰত জাতীয় নীতি আৰু লক্ষ্য— ৩৯২ ◊ ভাৰতত কৃষি
 ঋণৰ উৎস— ৩৯৩ ◊ আনুষ্ঠানিক ঋণৰ সীমাবদ্ধতা— ৩৯৫ ◊ অনানুষ্ঠানিক উৎস—
 ৩৯৬ ◊ অনানুষ্ঠানিক ঋণৰ মূল আঁসোৱাহসমূহ— ৩৯৭ ◊ ভাৰতত গ্ৰাম্য ঋণগ্ৰস্ততা—
 ৩৯৭ ◊ গ্ৰাম্য ঋণগ্ৰস্ততা দূৰীকৰণৰ বাবে লোৱা ব্যৱস্থা— ৩৯৯ ◊ গ্ৰামোন্নয়নৰ আনুষ্ঠানিক
 ঋণদানৰ অনুষ্ঠানসমূহ— ৪০০ ◊ নাৰ্ভাৰ্ড কাৰ্য— ৪০৬ ◊ গ্ৰাম্য নিযুক্তিৰ ক্ষেত্ৰত পৰম্পৰাগত
 আৰু অপৰম্পৰাগত ◊ কাৰ্য ব্যৱস্থা— ৪০৯ ◊ শ্ৰমিক কাক বোলা হয়?— ৪১০ ◊ ২০০১
 চনৰ লোকপিয়লৰ তথ্য অনুসৰি ভাৰতত শ্ৰমিকৰ অংশগ্ৰহণ— ৪১১ ◊ শ্ৰমিকৰ বৃত্তিগত
 শ্ৰেণীবিভাজন— ৪১২ ◊ পৰম্পৰাগত নিযুক্তিৰ লগতে অপৰম্পৰাগত নিযুক্তি প্ৰসাৰণ—
 ৪১৩ ◊ নিযুক্তিৰ নীতি— ৪১৪ ◊ অপৰম্পৰাগত নিযুক্তি আৰু শক্তিৰ উৎসৰ
 প্ৰয়োজনীয়তা— ৪১৭ ◊ অপৰম্পৰাগত নিযুক্তিৰ বাবে জাতীয় প্ৰকল্প — ৪১৯